

Євку ніхто не любив. Ні рідні діти, ні внуки. Онуки навіть бабою не називали. В очі — ніяк, позаочі — старою Макарихою. Але всі як один хотіли бути при ній у хвилину смерті, щоб першими добратися до матрацу під дряхлим бабиним тілом. Вірніше — до того, що було під матрацом. Кожен малював собі гору скарбів, наскільки дозволяла фантазія, і лічив імовірні багатства — баба мусила схоронити немало. Удень і вночі пильно стерегла власне ложе від чужих зазіхань. Усі її статки були там: собі нічого не купувала. На коляду, на уродини чи Миколая не тратилась. Навіть на весіллі внука в одній руці бгала десятку, а в іншій — двадцять п'ять рублів. Подарувала десятку. «Ленін» з більшим номіналом вернувся спочивати під матрац. Зрештою там таки покоїлось чимало добра, яке баба стягувала впродовж років, даруючи хіба що підстави для нових легенд про свою скнарість.

Якось спекулянти привезли на їхню вулицю товар. Був кінець 60-х, у магазинах полиці голі. А тут крам: штани, спідниці, плащі... Уся вулиця збіглася розглядати-купувати. І Макариха собі — глянути, що й по чому. А тут сваха нагрянула. З Колодяжними вони в одному куті жили. І Євчин Петро до них у зяті пішов. Євця не любила Лікерку, сваху, та й невістку несильно жалувала. Здавалося їй, що знущаються над її Петриком. Не раз прийде до сватів на подвір'я і плаче: «Ой, Боже, заженут тебе до гробу з тов роботов». І Лікерця Євку теж не сильно «святкувала». Але здибалися коло машини та й стала нашіптувати:

— Дивіться, свахо, яка куртка файна. Якраз була би на нашого Міська. А давайте купимо? Наполовину...

Макариха навіть очей не підвела. Як тримала в руках якусь спідницю, так і продовжила розглядати. Лиш крізь зуби процідила:

— Ви, свахо, точно знаєте, що Місько — ваш онук, бо ваша дочка вродила, то й купуйте, а чи мій, хто зна...

Лікерця тоді смачно плюнула їй під ноги і таки купила ту куртку Міськові. Демонстративно. Мали люди на що зглядатися! Та жоден м'яз ні на обличчі, ні в серці Макарихи в ту мить не здригнувся. Кам'яна була баба.

...Літо майже відкрило ворота осені. Важкі яблука в саду пригинали до землі стомлені гілки. Ірця прибігла до баби на ябка. Вщипнула по дорозі винограду, вкусила грушку: у Макарів на заздрість сусідам всього було вдосталь. Родило, навіть коли був неврожай. «Євка вожити вміє», — шепталися в селі.

Ірця не дурна була, залізла на яблуньку, нарвала собі тих яблук, котрих хотіла, а не так, як баба радила: «З землі підніми». І вже з цілим подолом стрибала подвір'ям. Аж тут її перепинила Євка.

— Ану, покажи...

Ірця розкрила поділ. Баба запихнула жилаві руки і стала, наче лопатою, вигрібати кращі і рум'яніші ябка. Злість розійшлася Ірчиним тілом, зафарбувала щоки, вона не втрималась, з усією дитячою образою розпустила поділ сукні.

— Жеріть на здоров'я!.. Хоч подавіться!

Яблука гепнулись і розкотилися щербатим асфальтом. Яблука-сльози текли Ірчиним обличчям. Вже з дороги крикнула:

— Більше не прийду до вас. Поки не здохнете!

Стара Макариха недовго спостерігала, як котяться ябка. Й онуку не побігла наздоганяти. Поспіхом піднімала і пха-

ла до кишені фартуха, котрий завжди носила поверх халату. Фартух той був латаний-перелатаний, але в іншому Макариху й не бачили. Майже сорок років, що прожила тут, у селі, носила його, лиш нові латки нашивала зверху. Сіла під хатою, гучно надкусила яблуко і старим ротом, із зубами через один, почала жувати.

До бабиного саду Ірця з тих пір ходила, як всі інші діти, — городами: красти.

«Не ті ябка», — скривилася Євця. Не такі, як з рідної землі... Дерева коріння тут пустили і щиро віддячували щороку, а вона не змогла.

Їй було сімнадцять, як тато почав розмови про Міхала Макарового з хутора, що кілометрів за двадцять від їхнього Ветлина. Мовляв, хлопець файний, от тільки мучиться сам уже два роки. Батьки померли від тифу.

Євця переживала. Щоки червоніли, серце розпирало грудну клітку, сльози затуляли очі. Боялася страшенно. Як-то піти жити в якусь чужу хату? На хутір? Де ні мами, ні сестри? Та й взагалі нікого. Сам-самінечкий, як горох при дорозі. І як зможе вона ось так, не відаючи, який жених і хто він?

Їй хотілося, щоб усе було, як у її Ксені, — з любові. Вона знайшла собі пару ще в дитинстві. З сусідським Петром любилися, відколи себе пам'ятали. Так і поженились. Єва теж хотіла — аби не з примусу.

Та Міхал їй сподобався. Одразу. Білий кучерявий чуб, сум, закопаний у блакитних очах, м'якість у кожному кроці й русі. Лиш зайшов на подвір'я, вона вмить видихнула. Захотілося подати йому руку, дмухнути в очі й розігнати з них смуток. Щоб синь очей заграла сонцем і радістю, як небо після дощу. Вона соромилася, опускала очі та питала себе, що це за почуття. Чи то і є кохання?

А на заручинах, коли вдвох стали перед образами, взявшись за руки, і тричі покрутились за традицією, Євця остаточно збагнула: з ним готова кружляти все життя.

...На голові в неї був вінок із живих квітів зі шпарагусом. Під вельоном — ще один із мирту. Їх плели кожній нареченій як символ чистоти і невинності. Жінки складали гілочку до гілочки, зав'язували нитками і гляділи, щоб не було вузликів, бо гудзи у вінку віщували негаразди в житті. Співали при тому сумних пісень про закінчення дівочтва і всі терпіння й нещастя, які жінці судилося винести в шлюбі.

Сукню з білого полотна їй справила мама. А сама вона на кожному рукаві вишила по голубу. Єва любила вишивати й малювати птахів. На весільному рушнику створила жайвора з пишним кольоровим хвостом, з якого, як сніжинки з неба, сипались кольорові пір'їнки.

Коси під вельоном спадали блискучою чорною хвилею на спину в білому і хвилювалися від кожного поруху голови чи вітру. Волосся, густе і пряме, наче його прасилком розгладили, їй дісталось від мами. Зазвичай вона заплітала його в тугу важку косу, але на весілля розпустила свій пишний скарб — для нього.

Дивилася в люстерко та усміхалася сама до себе. «Яка ж ти гарна!» — заглядала зі спини мама. Усе було так, як мріялось. Тільки мешти сильно гризли. Мама напхала туди зерна і копійок — на багатство, тому кожен крок відлунював болем. Але вона не зважала, хіба звертаєш увагу на такі дрібниці? Помітила, як роззулася під ранок: через те, що зернята довго впивалися в шкіру, ноги раз у раз були всіяні ямками.

Пшеницю разом із гусячим пір'ям насипали ще й під усі пороги — на достаток. Задля нього і короваїв напекли — з ружами та голубами, щоб молоді ніколи не знали голоду.

Той осінній день видався теплим. Наречений з друзями легким вітром із жовтим листям залетів на подвір'я. Євця, приймаючи гостей, тричі вклонилася за традицією. Місько їй відкланявся, і сум його очей, що, здавалося, навіки оселився зі смертю батьків, на мить зник. Очі засвітилися радістю. Музики заграли весільного марша, і всі гуртом вибралися на дорогу і попрямували до шлюбу.

Усе було майже ідеально. Тільки вінчальні свічки підвели. Віск капав і капав, рясним дощем летів і спинявся на пальцях, обпікав руки. Церквою котився шепіт: «Не до добра се, не до добра...» Цьотка Наталка, сестра Євчиної мами, гучно прицмокувала, а мама зітхала. Та Єва і без них знала: якщо віск сильно скрапує під час вінчання — до рясних сліз.

Вона вийшла з церкви з дивним відчуттям. Свічки в очах далі «котилися» воском: «На сльози, Євко, на сльози». Сама мало не заплакала, але підняла очі й побачила Никифора — сусідського хлопця, з яким дружила змалечку. Він простягнув їй листок паперу. То був рисунок: дві фігури посеред храму, над котрими ангел розкинув крила. Никифор намалював їх із Міськом, поки служилося вінчання. І їй стало спокійніше: той Никифорів ангел мусить захистити від усіх сліз, що скотилися з воском.

Євка обняла Никифора й подумала, що на хуторі сумуватиме за ним найбільше. Його всі, крім неї, мали за дурника. Никифор погано чув і не розмовляв. Його мама була глухонімою. Євка не раз думала: як воно — за все життя не почути від найріднішої людини найважливіших слів? І як тим двом за її парканом живеться у повній тиші? А ще в бідності та голоді. Хоча, може, саме через це Никифорові картини кричали.

Він малював те, що бачив: горби, села, людей, криниці. Сніг і квіти. Зелень і сірість. Селян і святих. Та найбільше дивувало Євку, звідки на його рисунках з'являлося те, чого він ніколи не бачив. Великі міста. Високі будинки із вервицями вікон, що тягнуться до неба. Моря. Безкраї простори води. Никифор, як і Євка, ніколи не покидав рідних країв. То все малювала його уява.

Він був байстрюком. Глухоніма бідна Текля не знати від кого його вродила. І ксьондз, щоб висміяти, назвав Епіфанієм. Так завжди робив з бідними — на сміх людям давав якесь чудернацьке ім'я. Але всі чогось кликали його Никифором. Чому так? Ніхто в селі сказати не міг. Текля з першого Никифорового дня ходила з ним по людях. За шматок хліба чи кілька картоплин виконувала чорну роботу. Хата в них була найбідніша, дах осунувся, обое — у лахмітті та вічно голодні.

Йому часто в очі і в спину кричали — «дурник». І тоді Євця думала, що то добре, що в нього поганий слух, бо хіба можна стільки стерпіти. Але він навіть якщо чув, то не зважав. Стиснув зуби й тоді, коли зі школи вигнали: вчителі вирішили, що дарма штани просиджує. І лише Євця знала: Никифор розумніший за них всіх укупі. Він просто інший.

Приходила до нього. Приносила щось поїсти. Надто він любив цвібак. Відкушував шматок, а решту ховав, і вона знала: для мами. А тоді удвох з Євкою вони сідали і рисували.

Він малював усюди і безперестанку. На обрізках плакатів, на папері від цигарок, на будь-якому листку, котрий знаходив. Могли годинами малювати. То був їхній сакральний ритуал. Євка виводила квіти. Никифор смішно спльовував на пензлик, не мочив у воду, а плював на нього. Тягнув довгі рівні смужки. Рух за рухом, лінія за лінією, визрівав високий будинок, пнувся ген до неба, ніби припро-

шував Бога оселитися на останньому поверсі. Біля велетня-дому з'являлася церква з золотим куполом і хрестом.

Він не беріг малюнки. З цілими стосами вибирався до найближчого містечка. У Криницю «на води» з'їжджалося багато людей. Були такі, що жаліли «дурника» і купували його картини. Хтось одразу і викидав, як непотріб. Але Никифор тим не бентежився: він ще багато-багато намалює.

Ксенька з Петром жили з батьками, тому другого зятя Гринюки приймати не планували: Єву віддавали в невістки. Тим паче, що віддавати було куди. Міхал сам жив у хаті посеред свого поля й саду. Був єдиним повноправним газдою.

Тож батьки спорядили Єві скрині з одягом, кожухами та обрусами як придане. Дали корову, двійко свиней і п'ятеро овець. Усе те добро везли на фірі, лишень корову гнали поперед коня. Єву огортав страх, цілком дитячий страх, що віддають її в чужі стіни, у прийми. І хоч Міхала вона любила і розуміла, що пісні про злих свекрух, які будять невісток до роботи, то не про неї, їй все одно було моторошно.

Коли під'їхали до воріт і Міхал відкрив браму, вона довго сиділа на возі, не сміючи ступити на віднині вже її подвір'я. Він підійшов, протягнув руку, і страх наче вітром здуло.

— Ласкаво прошу додому.

Ці слова остаточно розвіяли всі терзання. Вона спустилася на землю і пішла за Міхалом до хати.

— Можна мені отут картину повісити, котру Никифор намалював? — показала на стіну біля ліжка.

— Можеш робити все, що заманеться. І вішати все й де хочеш. То — твоя хата, і ти тут господиня, я не перечитиму.

І таки ніколи не перечив. Попри тяжку роботу, яку ділили на двох, Єва почувалася як у Бога за пазухою. Думала,

що сумуватиме за селом і людьми, але з Міхалом на самоті, коли днями не бачиш нікого — лиш його, їй було добре. Дуже добре. Вона розмовляла з грушами, яблунями та вишнями, котрі ще Міхалові батьки висадили рівними рядками. Доглядала за кущами смородини, порічок та агрусу. Прала рушники біля ставка. На полі копала, садила, збирала врожаї, проривала бур'яни.

Крижі боліли від роботи, яка ніколи не закінчувалась. Але вони знали: на себе працюють. Аби примножити своїх двадцять моргів поля і дітям лишити ще більше. Так робили їхні батьки, діди, і так судилося і їм.

Коли починала сумувати за родичами чи Никифором, запрягала фіру та їхала в село. Але то поки діти не народилися. З ними Бог також не забарився: двох синів послав одного за одним.

На п'ятий рік їхнього спільного газдування Міхал надумав ставити нову хату. З каменю мурував фундамент, з дерева зводив стіни, а дах, вирішив, має бути з бляхи — щоб і на їхній вік, і на вік дітей вистачило. У ті дні до них з'їжджалися родичі — близькі й далекі, і тоді було гамірно. Місили глину, просто на подвір'ї стругали вікна-двері. Євка вдихала запах рідної хати: від свіжого дерева з вапном голова йшла обертом. А ввечері, як помічники роз'їжджалися, вкладала дітей спати і зачудовано бродила своїми «хоромами».

Коли поклали піч і глина ще була геть свіжою, привела в хату Стаха з Петрусем. Взяла долоні обох і втопила в м'якій глині. Утрьох вони спостерігала за дивом, як на поверхні з'являються два відбитки. «Станете великими — і буде пам'ятка, якими ви були, які ручки мали, коли ми хату будували», — пояснювала синам Єва. Та вони її вже не слухали: брудними руками намагалися замастити один

одному щоки та носи. Старший Петрусь тікав від молодшого Стаха, двором котився дитячий вереск, а з очей Єви іскрилась радість: от воно, щастя!

Коли темніло, Єва запалювала свічки й розмальовувала піч. Усміхалася про себе, бо згадувала їхній із Никифором священний ритуал, як з-під пензля народжується цілий світ. Зеленим виводила кленове листя, блакитним і червоним — маки, жовтим — соняхи. Міхал підкрадався, обнімав її за плечі і цілував кольорові, вимашчені у фарбі руки.

До нової хати вони перебралися вже на зиму. Дрова потріскували, давали тепло, а вони виглядали весну. Євця вишивала фіранки на вікна, обруси на ліжка — щоб усе було нове. Міхал майстрував меблі. Дерев'яний стіл із товстою чудернацькою ногою, по якій плелися листки дикого винограду з жабами на кожному. Одна жаба — Стахова, друга — для Петрика.

Та перша зима в новій хаті була дуже холодною й сніжною. Кучугур намело під самі вікна. Хуртовини крутилися в диких танцях, свистали й будили зі сну. Євця розчищала стежки до хліву і хвіртки, ловила язиком сніжинки, як в дитинстві, але не мерзла: на серці було тепло, мов на печі, де спали її синочки. Вона роздивлялася візерунки на шибях, переносила їх на рушники, усміхалася про себе і думала: «І за що мені стільки щастя, Боже, стільки, що серце з грудей от-от вирветься».

...Сніги танули, на вікнах Євчиної хати вже висіли нові фіранки, лавки були застелені покривалами з такими ж візерунками, круглий стіл стояв під вікном в оточенні чотирьох стільців.

Міхал щодня виходив у поле дивитися до своїх бджіл: чи пережили зиму. Зазірав до пнів, як до рідних дітей. І радів, наче мала дитина: живі, перезимували.

— Ото, Євцю, меду накачаю і заробимо сего року багато. Заробили...

Минав 1945-й. Війна стихала. Хоч їх і не зачепило майже: на хутір снаряди не долітали. Міхала до війська не забрали, а сини ще малі, щоб служити. Господарювали, як завше, як торік і позаторік. Поки до них не докотилися новини: цілі села українців вивозять. Акція така — за наказом Сталіна.

— По лінії Керзона переселяють, Євцю. Так мені в управі, у селі, розтлумачили. Був такий політик Керзон, що кордони малював, розкреслив між Польщею і Росією лінію. І тепер по цій границі всіх українців з польської території вивозять, а поляків — з української.

Євка не розуміла, про що він каже. Усе допитувала, як то переселяють, куди, чого, кого? Де закінчується Україна і починається Польща? Хто такий Сталін і чому він щось вирішує?

— Міхал, ми ж не мішок бараболі, щоб отак взяти і перенести нас з місця на місце. Ми ся тут родили, то всьо наше — хата, земля. Як ми звідси і куди?

— То ніхто не знає. Куди скажут. Не ти вибираєш, не господар собі, садят тебе в вагон і везут. А потім, який дадут кут, там і живи.

— А може, нас ніхто не знайде? Може, забудуть про нас. Ми далеко від села. Нас ніхто ніколи не зачіпав тут, на хуторі.

— Знайдуть, Євцю, знайдуть...

Щоб довідатися новини та побачитись з родичами, вони тоді востаннє з'їздили в село. Переселення вже йшло повним ходом: деякі хати стояли сиротами. Євка зістрибнула з воза і побігла на подвір'я до Никифора: давно не бачились. Але скидалося на те, що нікого нема.

— Нема твого художника, не шукай, — почула з-за паркану голос мами. Стрепенулася, наче застали її при крадіжці на чужому подвір'ї.

— Мамцю, налякали ви мене. Знову подався картини свої продавати?

— Виселили його. Першою чергою. Тепер от уже й ми чекаємо, коли до нас доберуться.

— А не знаєте куди?

— Хто його знає, доню.

Мама говорила тихо, наче, боялася, що хтось її почує. А далі геть перейшла на шепіт:

— Ми потрохи теж збираємося. Цінні речі закопали на городі.

Євця відчинила хвіртку в паркані, що розділяв батьківське подвір'я з Никифоровим, м'яко ступила на зелену траву. Чи то їй лише здалося, чи то батьки постаріли за останні тижні. У мами на лобі залягла глибока зморшка. Поки Євця вивчала зміни на обличчях рідних, мама шептала:

— Три кроки від горіха в бік стодоли. Тобі теж треба знати.

Тата цей страх пригнічував, але він не збирався виказувати, що теж боїться, і на повен голос заявив:

— Не знаю, що там мама собі надумала, я зі свого подвір'я не вступлюся. Навіть як кістками треба буде лягти. Я їм не дурний Никифор, йому нема що втрачати і нема різниці, де малювати свою мазанину, а я на сім подвір'ї все кров'ю своєю зробив. Не вступлюся!

Тиха надія, що не до всіх дійде черга виселятися, жевріла. Її гасили новини, котрі долітали до Міхала: Майдан Гірський вивезли, у Глинянках нікого не лишилося, Руду Волоську вже заселили поляками... По ночах приходять, піднімають людей із постелі й женуть.

Євця сиділа на підлозі, пакувала речі. В одну скриню — те, що закопати. В іншу — те, що заховати в льосі, щоб усе було готове до виїзду, якщо таки доведеться. Хата стала пустою, з ліжка сиротами дивилися кілька подушок, у п'єцу лишився найнеобхідніший посуд. Удень вони господарювали, а на ніч ішли в поля. Спали по канавах. Будьде. У село більше не з'являлися.

Серпень добігав кінця. Вночі перед Спасом на обрії щось жевріло-червоніло. Вітер доносив дим і запах попелу. Пахло недобре й небезпечно. Такого обрію вони ще не бачили. Ніби Бог велетенським пензликом змінював колір нічного неба. Євця заплющувала очі й уявляла собі діда з сивою бородою. Ось він розмішує червоно-жовті фарби, додає туди брунатного й різкими круговими рухами наносить на горизонт.

Вона сиділа на лавці і дивилася в бік рідного села. Довго сиділа — всю ніч. Боялася мовити слово. Аж поки не зійшло сонце. Міхал пішов напувати коня, а вона з відром — до корови. Сіла під Мавку, вимила пружні дійки, потягнула — у посудину подзюркотіла біла рідина. Очі злипалися, хотілося спати. Аж раптом почула дитячий крик:

— Цьоцю, цьоцю, ви тут, ви вдома?

Відставила цеберку. Вийшла з хліву. На подвір'ї була Галя, дочка її сестри Ксені.

— Галю, ти? Що ся стало? Чого сама?

— Цьотко! — заголосила. — Село вночі спалили. Я в останню мить через вікно вилізла. Видите — у сорочці. А наші всі ся лишили.

Галина голосила, аж захлиналася.

— Я ніц не могла зробити, не могла їх врятувати — там усюди офіцери були. Двері попідпирали, щоб ніхто не вийшов. Люди в хатах кричали дикими голосами, а вони рего-

тали. Я пересиділа за криницею. І виділа, як усе згоріло. Навіть плакати не могла. Боялася. А потім до вас пішла.

Євця сповзла на землю. Рвала волосся й голосила разом з Галькою. За ніч вона втратила батьків, сестру і всю родину. «Хорошу ж ти, Боже, картину намалював». Міхал прибіг і намагався підняти її. Вона видирала траву разом із землею, лупила його кулаками, товкла ногами і гуділа — протяжно та довго. До вечора вони з Галькою просиділи під плотом. Вже не кричали. Плакали тихо. На вулиці було лагідно й тепло, ні хмарини на небі. Євця задирала голову і лічила зорі. Десь там мають бути і її рідні. Люди після смерті стають зірками, колись вона таке в книжці прочитала. Ксьондз у церкві казав інакше, але звідки йому знати? До ранку зі слізьми й сама витекла. А на світанку Міхал зустрів вже іншу людину — посивілу жінку, з глибокими зморшками біля губ, із втраченим життям в очах.

— Євцю, ти чого, ми мусимо це пережити, чого ти? — термосив за плечі — Ти забула? У тебе діти, я є. Є Галюнька. Тепер вона наша.

Він зазиравав в очі, сини тулилися до ніг. Але щось у ній вмерло назавжди. Зачерствіла. Тієї ночі під своє і Гальчине схлипування Євця вже точно збагнула: більше ніколи не буде так, як раніше.

Через три доби, як стемніло, Євця з Міхалом закрили дітей у хаті, а самі на фірі подалися в село. Їхали мовчки. Прислухалися, чи не іржуть, бува, коні або чи не чути голосів. Трохи більше як за годину докотилися. Далі було ще тихше. Та тиша різала Євку по живому, наче гострим великим ножем, яким заколюють свиню на Великдень. Повільно, глибоко, щоб спустити всю кров і не замастити шкіру.

Лише кінь шурхотів, переставляючи ноги в серпневій в'язкій пилюці. І десь далеко завивав пес. Тягуче й моторошно, до хрипу, якщо собака може захрипнути. У повітрі

і через три доби стояв запах горілого. Вони в'їхали в село, тихо котилися спустошеною вулицею. У темряві важко було щось виловити. Але коли дорога розширилася, Євка зрозуміла — добралися на центральний майдан коло церкви. Далі завернули за ріг і направились до третього обійстя справа. Євця зіскочила з фіри, зирнула в темінь, навпомацки дійшла до порога. Схопилася за обгорілий залишок стіни. Зайшла туди, де були сіни, звернула наліво. Тут була велика кімната, в якій спали.

Євця малою тутка теж спала. На печі. По пам'яті подалася в кут, де біля печі був причілок. Впала на коліна і почала намацувати. Було темно, ніби, хтось мішок заложив на голову. Жодна зірка не пробилася через хмари. Може, саме небо чи Бог захищали Євку? Бо хто б витримав на таке дивитися? Вона чула власне серце: як воно гупає та проривається через груди, як у голові віддає молотом, хотіла затулити від цього внутрішнього гулу вуха і сама закритися, залізити в мушлю, не чути, не бачити, не відчувати і не знати. Забутися. Розпростерлась хрестом на згарищі і хтозна-скільки б так лежала, якби не намацала кістки.

Тілом пройшовся струм — від п'ят до маківки. Відчула, як волосся піднімається дибки, як топчуться мурахи. Стиснула кулак із кісткою. Піднялася. Навпочіпки й навпомацки почала нишпорити по підлозі серед обгорілих решток будинку. Збирала понівечені шматки й кістки, витягувала з-під уламків того, що колись було її рідним домом, складала в дерев'яну скриню. Бережно, з любов'ю клала кожен знайдений фрагмент. Так, як новонароджену дитину вперше кладуть у купіль, — з острахом і щоб не пошкодити. Коли обмацала всю хату і визбирала все, що змогла, зачинила скриню. Важке віко впало, лункий звук від удару ніби пробудив її зі страшного сну.

«Міхале!» — покликала і на мить завмерла. Не впізнала власного голосу. Він був глухий, мовби просився з підземелля, чужий, не її голос. «Бо й мене нема більше. Єва отам», — тихо мовила про себе, далі чудуючись незнайомому голосу, поклатала руки на скриню. «Міхале, забирай. Тут — усе». Він пришарудів, повільно ступаючи, боячись наштотхнутися на кістки. Вона лягла на скриню. Обнімала і шептала щось про себе.

— Я навіть не попрощалася з ними. Тоді, коли ми востаннє приїжджали, могла ж. Бо всі готувалися до від'їзду. А Ксені так узагалі вдома не застала. Якби ж то знаття...

— Цить, Євцю, цить, — бережно відсторонив її від скрині, — пішли, відпочинеш на вулиці. — Вивів її, підтримуючи, всадив на порозі. Сам вернувся до хати, дужими руками вхопив скриню поперед себе, виніс і поклав на фіру. Потім присів біля Єви. «Треба їхати, Євцю». Сіли на воза і вже почали котитися, як вона тихо скрикнула: «Стій!» Зіскочила на землю, взяла з фіри рискаля й направила до горіха. Хмари на ту мить вже розійшлися, і вона бачила, у що перетворилося дерево її дитинства — язика вогню понадкушували стовбур, обвуглили його, пофарбували в чорне. Єва торкнулася щокою понівеченого горіха, а потім різко відміряла від нього три кроки. «У бік стодоли...» — крутилося в голові. Зупинилася й почала копати. Грунт легко піддавався, пам'ятаючи, що не так давно його рили. Місько здивовано дивився й намагався зрозуміти, що ж Єва робить.

За мить відсторонив дружину рукою, забрав лопату і продовжив роботу, не чекаючи пояснень. Колав швидко, піт капав з лоба й затуляв очі. Але він не спинявся, аж поки рискаль не вперся у щось тверде. Ще кілька хвилин обкопував скриню, поки не вийняв з ями. Не питав нічого, все й так було ясно. Закинув на воза. Сам умостився біля Єви. «Вій!»

...Євця заплющила на мить очі. Побачила маленьку дівчинку, якій мама заплітає дві тугі смоляні косички. Почула шум води і регіт: то з ринви тече дощівка, і вони з сестрою мочать у ній ноги. У роті відчула гіркий присмак найсмачніших у світі порічок, якими об'їдалися все літо. І запах вапна: то мама щіткою білить хату, а тато забиває у свіжу, щойно побілену стіну цвяха. І одразу ж вішає ікону — Марію Годувальницю. Круглощока ї пишнотіла Марія, геть інша, ніж на решті образів. Під нею вони сидять за столом — усі живі та здорові. На білому обрусі: кутя, свічка, під столом сіно і пахне вже не вапном, а сухими духмяними травами.

Під хатою рипить старий високий, ген до неба горіх. Перемовляється із соснами. Вона дивиться на свої малі долоні, густо зафарбовані коричневим: молоді горіхи, коли облущувати з них зелену шкіру, отак замальовують, що потім довго не відмити. Задоволено застрибує з ногами на хитку дошку, яку тримають дві товсті мотузки, і летить у небо. Коричневі від горіха руки впиваються в жорсткі волосяні мотузки, але їй не боляче і навіть не лоскітно, їй радісно, бо вона — птаха.

Єва розплющує очі й бачить, що долоні таки зафарбовані: сажею та попелом. Воліла б осліпнути та повний круглий місяць, ніби змовився з хмарами: вийшов і засвітив так яскраво, наскільки міг. Щоб вона збагнула до кінця: усі й усе згоріло — дитинство, батьки, хата. Лиш горіх уцілів.

Дорогою згадувала й верталася туди, де пахло хлібом і фарбами. Там вона малювала з Никифором яскраві малюнки, такі кольорові, як і її життя. І де вона довго вимивала від фарб руки. Там мама гріла на печі воду, ставила дерев'яну балію посеред хати й мила травами волосся, а потім легко і ніжно розчісувала. Вплітала червоні стрічки в коси. Там вони з Ксенькою бігали луками і пили мо-

локо просто з-під корови. Або гнали овець пастися. Далеко-далеко за село. Вівці торохтіли дзвониками, які їм на шиї повісив тато, і як же радісно було від того дзенькіту. І Никифор десь плентався позаду, щоб малювати овець-хмарок або їх із Ксенькою у травах. Ніс у торбі папір, який хтозна-де роздобув з фарбами і бурмотів щось лише йому зрозуміле під носа. А бринза! Ніхто ніколи не робив такої смачної бринзи, як робив батько.

«Тпр-р-р!!!» — повернуло Єву до реальності. Уже позаду залишилась їхня хата, вони її проминули, що їй не помітила.

Міхал зупинився в кінці поля — там, де Божа Матір, яку колись витесав з дерева й поставив між полями його тато. Міхал малим обминав це місце, бо запам'ятав батькове: «Гляди ж, Марія бачить, які ти збитки робиш, і покарає тебе». Тому одного разу навіть зав'язав їй очі — щоб не бачила. Але то коли геть малим і нерозумним був. А як підріс, це місце стало місцем його сили. Сюди, до Марії, він приходив радитись і жалітися. Тут найлегше було молитися. Вона, наче жива, дивилася йому у вічі, а він просто говорив з нею, виказував усе, що було на душі. Надто коли батьки померли і він лишився самісінький.

Тоді Марія його врятувала. Від самотності. Приходив до неї, сідав поруч і здавалося, що не самотній він. Ноги несли його на край поля. І лише тут він давав волю сльозам, і уявляв, що Марія огортає його опікою, дивиться на нього не своїми дерев'яними очима, а маминими — кольору небесної блакиті. Він прислухався і навіть чув: «Я тут, Міхале, поруч». Заплющував очі й відчував, як хтось торкається його голови, гладить, так, як мама гладила в дитинстві.

...То його гладила Євка. Гладила й завивала. Весь цей час тримала сльози в собі і нарешті прорвало.